

מבצע אנטבה בהלכה

הקדמה

בכ"ט בסיון תשל"ו, נחטף לאנטבה מטוס של חברת אייר פרנס ובו למעלה ממאה ישראלים, המחבלים דרשו בתמורה לשחרור החטופים, שמדינת ישראל תשחרר מספר מחבלים הנמצאים בידיה. בסופו של דבר במבצע מיוחד במינו שוחרר החטופים כשבוע לאחר חטיפתם.

מבצע זה עורר מספר דיונים הלכתיים, בעיקר סביב השאלה האם היה נכון לצאת אליו על אף הסיכון הגדול. ברצוני לסקור את הדעות השונות של הפוסקים ביחס למבצע זה, יש להדגיש שאומנם הדיון נערך אחר מעשה, אך עלינו לראותו כבירור ההלכה כשלעצמה¹.

את שאלת ההיתר לצאת למבצע יש לבחון הן כשלעצמה והן על רקע אפשרויות אחרות. כלומר, באותם ימים עלתה האפשרות, ע"פ הצעת החוטפים לשחרר ארבעים מחבלים, ובתמורה לקבל חזרה את החטופים. ישנה אפשרות לומר שאפשרות הצלת החטופים בדרך 'פשוטה' יותר, הופכת את הצורך במבצע וממילא את ההיתר לצאת אליו לבעייתית.

במהלך הדברים יושם דגש על המעמד המיוחד של "מלחמת מצוה" לעומת שיקולי פקוח נפש פרטיים.

היתר להסתכן לצורך הצלת האזרחים

לדעת הרב עובדיה יוסף והרב שאול ישראלי ישנו היתר לצאת למבצע בדומה לדין נכרים שצרו על עיירות ישראל. הגמרא בערובין מ"ה אומרת שכאשר נכרים צרים על עיירות ישראל, יש הבדל בין מצב בו באו על עסקי נפשות לבין מצב שבאו על עסקי ממון, במצב הראשון יוצאים בכלי נשק ומחללים שבת, משא"כ בשני, אבל כאשר מדובר על ערי ספר, מחללין שבת בכל מקרה.

1. בשו"ת בני בנינים [ח"א סימן מ"ג] התייחס לנקודה זו וכתב: בעיקר כתבתי על העתיד, אבל על העבר ממילא יש לחפש כל טעדיק כמו שאמר הגמ"ז [סבו הגרי"א הענקין א.ב.] אחרי שמינו אשה להיות ראש ממשלה, שאם היו שואלים את דעתנו היינו אוסרים כדעת הרמב"ם, אבל אחרי מעשה יש ללמד זכות כמשמעות הרא"ש [לעומת זאת ראה שו"ת באר משה ח"ז סימן פ"ו התייחסות אחרת לעצם הדיון: אין רצוני להכניס עצמי בפרשה והטרגדיה איך היה הדין נוטה ע"פ דעת תורה, כי מנהיגי האזרחים ומנהיגי החיל דשם בלא"ה אינם שומעים לדעת תורה, והרבה דיו נשתפך שלא לצורך כי בלא"ה אין שומע לפסקי רבנים הנאמנים לה' ולתורתו. ולפענ"ד רק סנהדרין סמוכים יכולים לפסוק הלכה בשאלות אלו כמפורש סנהדרין ר"פ ראשון וברכות ג, סע"ב.. ומאחר שאין לקולנו אוזן קשבת מה לנו אפילו לדבר ..]

וכך כותב הרב עובדיה יוסף:

עכ"פ בני"ד שאין כל ספק שבאו על עסקי נפשות, ודאי שיוצאים עליהם בכלי זיין, ומחללים עליהם שבת להצילם... וכ"כ המנחת חינוך (מצוה תכה), שמצות הריגת שבעה עממים היא אפ"י במקום סכנה, דנהי דכל המצוות נדחות במקום פקוח נפש, מ"מ מצוה זו שציותה התורה להלחם עמהם, ודרך העולם שנהרגים משני הצדדים במלחמה, וידוע שהתורה לא תסמוך על הנס, כמבואר ברמב"ן, על כרחך שדחוייה פקוח נפש במקום הזה ומצוה להרוג בהם אף כשיש סכנה בדבר... שאין איסור בזה אם נהרגים בשעת מלחמה להציל החטופים, דהוי מלחמת מצוה.

הגמרא עוסקת בהיתר לחלל שבת כדי לסייע לתושבי העיר המותקפת, אך מתוך הדברים עולה התייחסות גם לשאלת הסיכון הקיים ביציאה לעזרתם, ומשתמע שמדובר במלחמת מצווה, שבה לא קיים איסור להסתכן, כבשגרה, וזוהי המסקנה החשובה מבחינתנו, שמותר לקחת סיכון על מנת להציל את החטופים².

א. האם היתר היציאה למבצע גם כאשר קיימת אפשרות לשחרר מתבלים

נשאלת השאלה, האם דין המלחמה משתנה עקב האפשרות לשחרר מחבלים. במקרה שלפנינו, כיון שישנה על השולחן אפשרות אחרת לפתור את בעיית הסכנה באמצעים החטופים, וזאת ע"י שחרור מחבלים, לא ברור האם ההיתר והחובה לצאת למלחמה עדיין בתוקפם³. לדעת הרב עובדיה שחרור מחבלים היתה אופציה נכונה במקרה זה. לכן כאשר הוא מבסס את ההיתר לצאת למבצע מדין נכרים שצרו על עירו ישראל, מתייחס הוא לנקודה זו ואומר:

ואין לומר הרי בידינו להיעתר לדרישת הטרוריסטים החוטפים לשחרר את ארבעים המחבלים מכלאם, מבלי להצטרך לחלל שבת ומבלי לסכן חיי מאת היהודים החטופים, שעכ"פ הרי יש גם בזה חשש סכנה לעתיד, הן ע"י המחבלים המשתחררים, והן שע"י ששיגו את מבוקשם יש לחוש

2. בדברי הרב עובדיה יוסף ישנה התייחסות גם לשאלת חילול השבת הכרוכה במבצע: 'עכ"פ בני"ד שאין כל ספק שבאו על עסקי נפשות, ודאי שיוצאים עליהם בכלי זיין, ומחללים עליהם שבת להצילם.. ולכן גם כאן בהיות שהיה הדבר דחוף להצילם שעה אחת קודם, (בטרם יפוג תוקף האולטימטום שהוא יום ראשון בצהרם, לאחר הארכה מיום חמישי), היה מותר להטיס את כל המטוסים עם החיילים והרופאים וכל הכרוך בזה, כדי להחיש מפלט לחטופים הנצורים בבית הניתבות של שדה התעופה באוגנדה, לשבור זרוע רשעים, ולהביא את החטופים לחוף מבטחים'.

3. מדברי הרב הנקין, שו"ת בני בנימין א, סי' מג, עולה נקודה נוספת, שאלה זו נכונה כאשר אין ספק שאכן החוטפים יעמדו בהסכם ההדדי, אולם אם הדבר עצמו מסופק, קל יותר להכריע שאכן מבצע הוא אפשרות נכונה. וכפי שהזכרנו לעיל, לדעת הרבי מלובביץ, [ראה מאמר הרב לאופר 'התקשרות' שמ"ח-שע"ג] חשש זה שלל את הלגיטימציה לשחרור מחבלים מלכתחילה.

פן יאמרו ידינו רמה, וימסרו עצמם לחטוף מטוסים נוספים על נוסעיהם היהודים, ויבואו בדרישות מופרזות כהנה וכהנה, עד שיגיע הדבר לסכנת נפשות ממש.

לדעתו, היותה של הדרך השנייה כרוכה בסיכונים, מספיקה כדי להשאיר את דין נכרים שצרו על תילו, אף שאותם סיכונים לא מנעו ממנו לפסוק שמותר לשחרר מחבלים במצב זה.

גם הרב **ישראלי** מאריך בביסוס נקודה זו:

נראה שגדר מלחמת מצוה, בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין קידוש השם, שבזה שכל איש ישראל שיכול לעשות זאת יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש. ומטעם זה יש בזה דין של מלחמת מצוה לכל פרטיה... ובנידון צר הבא על ישראל באשר הם ישראל, כגון הא ד"צרו על עיירות ישראל" וכגון נידון שלנו שהפרידו במכוון בין יהודים לבין בני אומות אחרות, והקפידו להשאיר רק יהודים ובעלי נתינות של מדינת ישראל בדוקא, הרי אם יצליח זממם אין לך חילול השם גדול מזה. ע"כ במלחמה עמהם הרי זה מגדר של קידוש השם.. ומכיוון שזה מגדר של "קידוש השם" אין קיימות בזה השאלות על פקו"נ, שכל עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש ולא שייך בזה המצוה של "וחי בהם".. החובה והמצוה לצאת עליהם למלחמה, ללא כל נפקא מינה אם קיימת דרך הצלה אחרת, דרך כניעה. כי כל כניעה לדרישותיהם יש בה משום השפלת כבוד ישראל, וממילא יש בזה גם חילול שם שמים, ויש להעדיף את הפעולה הצבאית על כל הסיכונים אשר עמה. ובזה יש לבטוח על שומר ישראל שידריכם בדרך ישרה, ויהיה מספר הנעדרים קטן ככל האפשר.

הרב עובדיה מגדיר מהם הנתונים המתירים לצאת למבצע ואומר שאם המבצע מתוכנן היטב על ידי מומחים צבאיים, בצורה שקרוב לוודאי ש"יצליח ה' בידם" להציל את החטופים, נכון הדבר לקיימו, אף שבאופן טבעי יכולות להיות הפתעות [והוא מזכיר את "ילדי מעלות"], וזאת כיון שבכל מלחמה ישנן סכנות והתורה ידעה זאת כמובן, ואעפ"כ ציוותה לצאת להלחם במצבים מסוימים:

וכ"כ המנחת חינוך (מצוה תכה), שמצות הריגת שבעה עממים היא אפ"י במקום סכנה, דנהי דכל המצוות נדחות במקום פקוח נפש, מ"מ מצוה זו שציוותה התורה להלחם עמהם, ודרך העולם שנהרגים משני הצדדים במלחמה,

אולם, לאור דברי הרב ישראלי ש'שיקולי פקוח נפש אינם קיימים כלל' אפשר שמותר לצאת למלחמה אף אם הסיכוי לשחרור החייל החטוף קטן, ומאידך יש חשש שהוא ייפגע.⁴

לשאלת היחס בין שתי האפשרויות, שחרור מחבלים ויציאה למבצע נדרש בהרחבה גם הרב יהודה הנקין [בני בנימין א, מ"ג] בדונו בדבר הוא נוגע בצדדים נוספים .

את דיונו הוא מחלק לשנים. בחלק הראשון דן הוא מצד חובת ההצלה, ללא הגדרת היציאה למבצע כמלחמת מצווה. ואח"כ מוסיף שיקול זה, הנזכר כנ"ל אצל הרב ישראלי. תחילה הוא דן בשאלה האם החיוב להציל הנלמד מהפסוק לא תעמוד על דם רעך משמעותו, 'להציל על הצד היותר טוב', הנחה העשויה להובילנו למסקנה שאסור לוותר על אפשרות שחרור המחבלים. מדברי רש"י [סנהדרין ע"ג ע"א ד"ה לא תעמד] האומר: "לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל הצדדים שלא יאבד דם רעך" נראה לכאורה שכן, אבל הרב הנקין מסביר שכוונת רש"י היא שאם אינו יכול להציל בעצמו, לא ישב בטל אלא יציל על ידי אחרים, כמשתמע מפירוש רש"י על הרי"ף יעו"ש, אבל במקרה שלנו שאין מדובר בישיבה ואי עשיית דבר, אלא בנקיטת יוזמה, ויציאה לפעולה צבאית, שיש סיכוי ותקווה שתצליח, אין לראות בדחיית הדרך השנייה, של שחרור מחבלים, משום חוסר הקפדה על לא תעמוד אבל הגמרא מביאה מקור נוסף לחובת ההצלה והוא – והשבותו לו [ומסבירה מה הצורך בשניהם]:⁵

מיהו מוהשבותו לו חייב להציל על הצד היותר טוב, כי הנה בב"מ דף כ"ח ע"ב דרשו במשנה דבר שאין עושה ואוכל ימכר שנאמר והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו עכ"ל..נמצא שביכול להציל את חברו בשתי דרכים והציל

4. כך דייק הרב אלעזר גולדשטיין [תחומין ל"א עמוד 163] ותמה כיצד יתכן שמבצע שנועד להצלת חטופים, יתעלם מהסיכון לחייו? והסביר שכוונת הרב ישראלי היא שלמבצע הצבאי עשויות להיות מטרות אחרות מאלה של שחרור החטופים, וגם מטרות אלו ראויות שישתכנו עבורם וכלולים במצוות המלחמה. למשל, יתכן שהמטרה היא, חתירה למגע, כדי להרתיע את המחבלים ולהבהיר להם שאין להם דרך להצליח במשימתם.

5. בנקודה זו הביא הרב זילברשטיין [חשוקי חמד גיטין דף מה עמוד א] דברים שונים בשם הרב אלישיב: ..שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב, שמצות השבת גופו (משמש למדים בסנהדרין דף עג ע"א שמצוה להציל מסכנה) לא מחייבת להגיש את הטיפול הטוב ביותר, ואם נתן טיפול טוב, אין צריך להתאמץ אף שאפשר לתת טיפול טוב יותר.. "ראיה לכך מביא הרב זילברשטיין מהגמרא בסוטה י"ב, ע"ב, המסבירה שאמו של משה עשתה לו את התיבה מגומא ולא מעצים מעולים יותר כיון שצדיקים ממונם חביב עליהם ולכן חסכה ולא עשתה לו את התיבה האיכותית ביותר, כדברי רש"י שם. ומכאן, שאין חובה שאין מצוה להשתמש בעצים קשים וחזקים, אף שהיה משה משתמר בהם יותר, בכל זאת מאחר וגם הגומא הוא טוב, אין חיוב להצילו בטוב יותר, והוסיף המהרש"א (חדושי אגדות) שצריך לומר שהיה משתמר גם בגומא, שאם לא כן, אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, וכל שכן ממון, עכ"ל. ומשמע שאין חיוב להציל בדרגה הגבוהה והבטוחה ביותר ואפילו כשה נוגע לחסכון של ממון.

בדרך הפחות בטוחה.. עבר על והשבותו.. וזהו כשראה את השבויים בעיניו.. כיון שהשבת אבדה נלמדת מכי תראה.. ולגבי לא תעמד.. יש להסתפק האם חייב בו כשאינו רואה.. גם אפילו רואה שאז חייב להצילו על הצד היותר טוב מוהשבותו לו, יש מחלוקת ראשונים האם חייב להוציא עליו ממונו.. ולהלכה .. הטור והשו"ע העתיקו דעת היראים שאין חיוב להוציא ממון מוהשבותו לו.. וכן דעת הרמב"ם.. ולכן גם אם רואים את השבויים לע"ד אין חיוב לשחרר מחבלים כלואים מטעם והשבותו לו כיון שגם זה נקרא להוציא משלו, ולכן בבחירה בין היענות לדרישות החוטפים לבין עריכת פעולה צבאית אין חיוב מוהשבותו לו לפעול על הצד היותר בטוח ולהיענות לדרישות החוטפים .

ממשיך הרב הנקין ואומר שמהפסוק ואהבת לרעך כמוך משמע שצריך לעשות לחברו מה שהיה רוצה שיעשו לו, היינו שיצילו אותו בדרך הטובה ביותר [ומוסיף לדון גם על משמעות על חיוב הנובע מדין וחי אחיך עמך ואכמ"ל]. ומדבריו עד שלב זה נראה שאכן אין לנקוט בדרך הלחימה כל עוד יש אפשרות שאמורה להיות בטוחה יותר במובן של הצלת החטופים.

דין מיוחד למלחמה

הרב הנקין מברר את משמעות המושג מלחמה ואומר דברים דומים לדברי הרב ישראלי שכל זה אם אין בפעולה גדר מלחמה, אבל במלחמה אין משגיחים בחיי השבויים. לדעתו יש כאן גדר מלחמה ממספר כיוונים, נוסף על עזרת ישראל מיד צד . בין השאר רואה הוא בלחימה לשחרור החטופים חלק ממלחמת מצווה של כיבוש הארץ, לשיטת הרמב"ן [הוספות לספר המצוות מצווה ד] כיון שכאן שהמחבלים נלחמים לנשל את היהודים מהארץ ולגרשם ועושים שליחות מדינות ערב בזה ואינם ליסטים בעלמא, המלחמה איתם נקראת מלחמה לכבוש.

[להבנה זו יש השלכה לכך שמלחמה כזו, אינה צריכה רשות סנהדרין, ועיי"ש בדיונו בנקודה זו, באשר לאפשרות הקיימת לדעתו, שהמלחמה מותרת, אך היא מלחמת רשות].

בסיום דבריו מוסיף הרב הנקין השלכה נוספת של תפיסת הענין כמלחמה. לכאורה האמור כאן מהווה צידוק ליציאה למלחמה גם כאשר ניתן לשחרר מחבלים וכך להביא לשחרור החטופים, אולם אינו משפיע על השאלה כיצד לנהוג אילו אין התכנות של פעולה צבאית, אולם לדעת הרב הנקין גם אילו היה אי אפשר לערוך פעולה צבאית אין חיוב להיענות לדרישות החוטפים כדי להציל את בני ערובה, ומותר ל"עוזבם לנפשם רח"ל" אם הצורך כן לטובת ניהול המלחמה, וכמו בכל

מלחמה שאם יתפשו האויבים שבויים ויאיימו להורגם אם לא יוותרו להם, לא שומעים להם. סיכומו של דבר: "והאחריות מוטלת על המנהיגים ומפקדי הצבא להחליט לפי טובת הענין ולא לכבוד עצמם

נראה שהדברים מחדדים נקודה חשובה, ולפיהם לא רק היציאה ללחימה עצמה מוגדרת כמלחמה, אלא גם המצב בו אנו מתלבטים כיצד להתנהל, וממילא החלטה לא להיענות לחוטפים, נמדדת גם היא לפי הלכות מלחמה, ולא לפי הלכות הצלת נפשות. דברים דומים כתב בנקודה זו הרב יעקב אריאל [באהלה של תורה ח"ד י"ט] והעיר שהרב עובדיה והרב ישראלי לא הזכירו שיקול זה בדונם על שחרור המחבלים.

ספק סכנה כדי להציל מוודאי סכנה

בקובץ המאור [שנה כח חוברת ה] דן העורך בצידוק ההלכתי ליציאה למבצע: 'אי יש מקום לפקפק בהצלה כזו שיסודה להרוג או ליהרג'. לאחר דיון בסוגית הכניסה לספק סכנה כדי להציל מוודאי, שהיא לדעתו השאלה היחידה הנוגעת כאן [לא זה המקום לדון במסקנתו במיציאו סוגית הכניסה לספק סכנה] אך מסיק:

... הנם רוצחים ולסטים מזויינים, שונאי ישראל מושבעים, והנסיעה היא למדינה של רוצחים ושונאי ישראל מפורסמים, ארץ אוגאנדא ונשיאה המקולל, וכל היהודים שנמצאו שם הנם בבחינת, יכרך המת בסדינו.. ואף אם היו נותנים להם כל דמי פדיון שבעולם, לרבות לשחרר הטרוריסטים חבריהם שדרשום, שגם אז היו בלי ספק הורגים את כל היהודים השבויים.. והיו כולם ר"ל בבחינת גברי קטילי מאי ספק יש, שאם היתה אפשרות להציל רק איזה חלק מהם שחייב היה להציל, ורשב"ל הנ"ל אף על אחד אמר אנא קטיל אנא מתקטיל, ומכש"כ על מאה נפשות יהודים, ואע"פ שאין הלכה כן, אבל לוא יהא רק חסידות של שטות גרידא, הרי דבר גדול עשו החיילים היהודים, ובפרט שכבר נתברר ששאר הארצות כמו גרמניה וקניה לא היו מוציאים להם הנתפסים והיו הורגים ממילא את כל היהודים בחמתם הארורה.

על דבריו העיר הרב משה חסקילביץ [אוצרות ירושלים-חלק רי"ז, סימן ק"ב] הערה מתבקשת אם הדיון מתרכז בשאלה הכללית של הכניסה לסכנה לצורך הצלה:⁶

6. לאור נקודה זאת, יש להעיר שגדר המלחמה המהווה סיבה להתיר את סיכון החטופים לדעת הרב ישראלי והרב הנקין, הוא גם זה המהווה צידוק לסיכון החיילים הנשלחים למבצע, א"כ, דיונו של הרב הנקין בשאלת המחויבות לנקוט בדרך הפעולה הטובה ביותר לטובת החטופים, והעלאת האפשרות שיש לצאת למבצע גם אם שחרור מחבלים מבטיח סיכויים טובים יותר להצלה, חייב להזקק לשאלת ה"מלחמה", המופיעה בהמשך דבריו, ביחס לסיכון החטופים, שכן לולא הגדרת המצב כמלחמה, לא רק סיכון החטופים בעיית, אלא, גם סיכון החיילים סיכון משמעותי למען הצלת החטופים?

הנה בעיקר השאלה אם היה מותר לשלוח לשם חיילים לסכן נפשם בשביל להציל השבויים הוכיח .. דחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל חבירו מסכנה ודאית ודחה דברי האחרונים שכתבו דאינו מחוייב..נבוא עתה למסקנא דהנה כת"ר סמך עצמו על מה שהוכיח דחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל חבירו מסכנה ודאית, אבל באמת לא היה באוגנדא ספק סכנה אלא סכנה ודאית, כי מה חשובים עשרים וחמשה חיילים לגבי אלפי חיילים של אוגנדא, אשר בזמן האחרון שנתוסף דעת נתוסף מכאובים וברגע קטן מתקבצים רבבות חיילים על המיעוט שבאו ללחום על אדמת נכר וזה ודאי סכנה עצומה, ואת"ל שגם בסכנה ודאית חייבים להציל אחרים א"כ מאי חזית, וכיון שנהרס היסוד נפל הבנין, ומה שיצאו משם בחיים מעשה נסים היו .. ואין מביאין ראיה ממעשה נסים.

הצורך בסנהדרין ואורים ותומים

נשים לב לנקודה בולטת בדברי הרב אמסעל, והיא, אי הזדקקותו למושג מלחמה, דבר המתבאר בהמשך:

...מיהו אצל אברהם אבינו יש לדון מצד מלחמת מצוה וכדומה, ועכ"פ הרי הותרה גם מלחמת רשות שהיא ודאי סכנה מכל הצדדין, הגם שאין לדמות לכאן שהרי כל מלחמה אינה אלא בהמלכה בסנהדרין מקודם.. סוף דבר אין כל ספק שבעלי הצבא וכל האנשים שמסרו נפשם להציל אחיהם הניתנים בצרת הרג ושמד, בודאי ששכרם גדול ורב ודבר גדול עשו להצלת נפשות יהודים.

ויש להעיר על הצורך בסנהדרין, דבר זה נאמר במלחמת רשות ולא במלחמת מצווה של עזרת ישראל מיד צר, שבה אנו עסוקים, כדברי הרמב"ם [הלכות מלכים פרק ה הלכה ב]:

מלחמת מצווה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

אולם אם יש מקום לדון בשאלת היציאה למלחמת מצווה, הרי שהדיון הוא סביב הצורך באורים ותומים. בתשובתו אודות מסירת שטחים מא"י במקום פקו"נ [תחומין י עמוד 43] כותב הרב עובדיה שגם לפי הרמב"ן אין שום מצווה בזמננו לצאת למלחמה כדי להגן על השטחים ששוחררו במלחמת ששת הימים, מה גם שאין לנו אורים ותומים הנדרשים לכך כדברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות [מ"ת י"ז] שמצווה מוטלת על המלך והסנהדרין, כאשר מוציאים למלחמת רשות או מצווה,

לשאול באורים ותומים, וגם מדברי המגילת אסתר עולה שזו מצווה לדורות. לפי זה קשה להבין את התעלמותו של הרב עובדיה מצורך זה בתשובתו על מבצע אנטבה, ושם נראה שמסכים למה שכתב כנגדו הרב ישראלי [תחומין שם עמוד 53 וכע"ז] כתב גם הרב יהושע אהרנברג עמוד 28].

אם כן, איך נלחמו החשמונאים בימי בית שני מלחמת מצוה של עשרת ישראל מיד צר, והרי בבית שני לא היה מלך וחסרו אורים ותומים.. ואיך נפזק להלכה שאף בזה"ז יוצאים למלחמה בבאים על עסקי נפשות.. וזה גם לגבי אחרים מישראל שיוצאים לעזרת אחיהם הנתונים בסכנה מבלי מלך ומבלי או"ת.. אלא פשוט וברור שאין הצורך באו"ת אלא למצווה, וזה כשהם קיימים, אבל אינו לעיכובא... כן ענין המלך אינו לעיכובא..

סיכום

היציאה למבצע צבאי הכרוך בסיכון רב כדי לשחרר את חטופי אנטבה עוררה שאלה משמעותית הן כשלעצמה והן על רקע אפשרות, פשוטה יותר במובן מסוים שעמדה על הפרק, שחרור מחבלים תמורת החטופים. דעתם של הרב עובדיה יוסף והרב שאול ישראלי, ועימם יבדל"א הרב יהודה הנקין היא כי מבצע זה תואם לדעת ההלכה שכן מדובר במלחמת מצוה ובה מופעלים שיקולים שונים מאשר בהסתכנות סתמית, בה אין לקחת סיכונים מעבר לרף מסוים. מלחמה כזו אינה דורשת תנאים מעבר להחלטה על נכונותה הצבאית, בהנחה שאכן סביר שתצליח. ואין נדרשים לה סנהדרין ואורים ותומים. לעומתם היו שדנו בשאלה מזווית אחרת של הסתכנות אדם למען חברו ומהדיון ביניהם מתחדד שכאן מדובר בסיכון ודאי למען חברו ולא בספק, כפי שמוזכר במקורות שונים, ולכן קשה לראות בד"ן זה מקור לצידוק ליציאה למבצע.

נספח

זה המקום להעמיד על דיוקם - לגבי דברים המופיעים בויקיפדיה ערך מבצע אנטבה לפיהם התייעץ רה"מ עם הרב עובדיה סף קודם המבצע, האם מותר לצאת אליו בשבת. המקור אליו מפנים הוא בספר "אריה דרעי העליה, המשבר, הכאב" מאת יואל ניר. שם בעמוד 376 נכתב שרבי"ן "שטח בפניו את ההתלבטויות אם להיעתר לדרישות החוטפים או לשחרר את הנוסעים הישראלים במבצע צבאי.. רבין ביקש מהרב אישור הלכתי למבצע ואת תמיכתו הציבורית אם המבצע ישל, הרב נתן בידו פסק הלכה חד משמעי לבצע את המבצע והוסיף ברכה. בתום המבצע טלפן רבין אל הרב לבשר לו על ההצלחה..". ולא מוזכר עניין השבת כגורם בפני עצמו. בספר "בן פורת יוסף" מאת צבי אלוש ויוסי אליטוב עמוד 98 נכתב שרבי"ן ביקש גיבוי ציבורי להחלטה לשחרר מחבלים והרב ביקש זמן לבדוק והוסיף לשאול מדוע אינכם שוקלים אופציה צבאית, תשובתו של רה"מ היתה, אנו שוקלים הכל. ההבדלים בין הגירסאות יוצרים אי בהירות מה בדיוק התרחש, אך לדברים אין השלכה למהות הדיון.

דבר נוסף ביחס לעמדתו של הרב שך. לפי הנכתב בספר מכתבים ומאמרים [ח"א, עמוד י'] ראה הרב שך במבצע צעד לא נכון.

הוא כתב: ההלכה מכריעה בלי התחשבות בדעת הקהל.. ואם לפי הדין אין לעשות הדבר אף שלבסוף הצליח, אין הוא מצדיק את המעשה וכמו שאסור לעבור תחת כותל רעוע ואחד עבר והצליח זה אינו חכמה.. החכמה האמיתית היא מה שההלכה קובעת. מעניין להשוות אמירה זו לתגובתו של בעל הקהילות יעקב [ארחות רבנו ח"א, עמוד שס"ז: ..מו"ר מאוד שמח ושיבח את המשחררים ואמר שרק יהודים מסוגלים לעשות פעולה כזאת של מסירות נפש] וראו עוד דברי הרבי מלובוביץ [שיחות קודש ח"ב ע' 625 ואילך]: הנני חוזר על דברי הברורים - מבלי הבט על כל המלעיגים - [אודות] אנשי הצבא שטסו לאוגנדה להציל את החטופים וה' הצליחם במשימתם. עשרות החיילים אשר חלקם בעולם-הבא בלי שום ספק, משום שסיכנו חייהם להצלת יהודים כמובן ממאמרי חז"ל (תענית יח, ב - בנוגע לולינוס ופפוס. ועוד בכמה וכמה מקומות. ואכ"מ). המדובר ביהודים בעלי זכות גדולה שאין כמוה - שלא ביקשו כבוד, לא קיבלו שכר, מהם צעירים שלא מכבר נישאו וכן כאלה שטרם נישאו, הם טסו אלפי מיל ובדעת עצמם ומרצונם הטוב יצאו להציל עשרות יהודים מהיפך-החיים לחיים, והראיה הכי טובה שה' יתברך הצליח בידם, ואותם למעלה ממאה חטופים נמצאים עתה במקום בטוח. ואין לך נס גדול מזה בתקופה האחרונה! ורחמנות גדולה על אלה שברצונם להעלים ולהסתיר את האלקות שנתגלתה בפרשה זו. לסיום נזכיר מה שנכתב בשם הרב שלמה זלמן אויערבך [ועלהו לא יבול ח"ג עמוד שס"א].

לפי דברי הרב יעקב גרשון וייס עם שמחתנו על הצלחת המבצע, היה מוטרד מהבעיה ההלכתית של סיכון החיילים, והתעניין האם המשתתפים התנדבו לכך או שאולצו להשתתף. מתוך דברים קצרים אלו קשה כמובן להבין את דעתו השלמה, אולם ראוי להזכיר שני מקורות אודות התנדבות להצלת חיי אחרים. ראשית יש להזכיר את המובא בשמו [הצבא כהלכה עמוד קמ"ב] שמוטר להתנדב לשרת כחבלן ואף למצווה יחשב, משום שאם יהיה אסור להתנדב הרי הכל יהיו בסכנה. וכן את דברי הגמרא בתענית יח ע"ב על לולינוס ופפוס שהיו לדברי רש"י צדיקים גמורים ו"נהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו: היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופדו את ישראל, ואמרו: אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד".

למד משם הרב זילברשטיין [חשוקי חמד עבודה זרה דף עא עמוד א] שבמקרה בו שני צנחנים צנחו ביחד במהלך המלחמה, והסתבכו שני רשתות המצנחים, כך ששני המצנחים לא נפתחו, והאפשרות העומדת לכל אחד מהם היא לחתוך או לקרוע את חוטי המצנח של חברו, ובכך יציל את עצמו ממות, ויש לדון האם מותר לאחד מהם לעשות כן לחבירו, כיון שבלא זה שניהם ימותו ח"ו, וכן, באם הדבר מותר יש לשאול האם יש ענין לתת למפקד שהוא יותר מבוקש בשדה הקרב לפקד על שאר הצנחנים וחיי אחרים תלויים בו, ולאפשר לו לחיות, על ידי שהחייל הרגיל יחתוך את חוטי המצנח של עצמו? כנראה, החייל הרגיל, שהצלתו היא רק על ידי שיזדרז לנתק חוטי המצנח של המפקד, אינו חייב להתחשב בתועלת הכלל שיצא מהצלת הקצין, ובפרט כאן שבלי זה ימות בוודאי. אלא שכל זה מצד החיוב, אבל כשהשאלה האם רשאי לאבד עצמו כדי להציל את הקצין שרבים צריכים לו, נראה שרשאי וכהנהגת קדושי לוד 'פפוס ולולינוס' שמסרו נפשם להצלת כלל ישראל.